

מוצבים של יחידה אחת

בחודשים יולי עד אוקטובר 1975 בדק משרד מבקר המדינה סדרי ביצוע של עבודות בינוי ביחידה אחת. במוצב אחד נבדקו סדרי התחזוקה, סדרי הגנה סבילה ואחסנת תחמושת. הביקורת נערכה ביחידה, במפקדות הממונות, בשתי יחידות בינוי פיקודיות, במרכז בינוי וכלשכה אזורית של אגף בינוי ונכסים במשרד הבטחון. בדיקת עדכון נערכה בדצמבר 1975.

להק כוח אדם בחיל האוויר

גוף המטה של חיל האוויר העוסק בכוח אדם עבר שינוי ארגוני מרחיק לכת בשנת 1974, שטרם הסתיים. שינוי ארגוני זה התבטא בהקמת להק כוח אדם ונועד לענות על גידול החיל ומשימותיו. הלהק מופקד על תכנון, הכשרה, שליטה ופיקוח על כוח אדם בחיל, ובו: מחלקת קצינים, מחלקת חוגרים, מחלקת פרט, ומדור בקרה.

בחודשים אוקטובר ונובמבר 1975 בדק משרד מבקר המדינה במחלקת קצינים את סדרי תכנון ושיבוץ קצינים, ובמחלקת חוגרים ובשתיים מיחידות החיל את סדרי העסקת אנשי מילואים. חלק מהנתונים עודכן בתחילת פברואר 1976.

מחלקת קצינים

במהלך השינוי במבנה הארגוני, הוקמה בספטמבר 1974 מחלקת קצינים. על המחלקה הוטל לרכז את הטיפול בתכנון ושיבוץ קצינים ביחידות חיל האוויר, לקבוע מדיניות ונהלים לשירות כוח אדם זה ולתכנן מסלולי קידום לקצינים לפי מקצועות. עד סיום הביקורת בסוף ינואר 1976 עוד לא הוצאה פקודת ארגון, שהיא המסמך המגדיר תפקידים וסמכויות של יחידה.

1. — במחלקה לא הייתה קביעה של הכישורים הנדרשים לאיוש כל אחד מהתפקידים. בהעדר קביעה כזו, נפגעת האפשרות של שיבוץ מיטבי של אוכלוסיית הקצינים בחיל.
2. בחיל נהוג טופס, הנהוג בכל יחידות צה"ל — "חוות דעת על קצינים", שהונהג ב-1950, ובמשך השנים הוכנסו בו שינויים מספר.

חוות הדעת במתכונתה הנוכחית, חסרת סטנדרד הערכה אחיד. סקר שנערך על ידי מחלקת קצינים במאי 1975, קבע כי קיימת הסכמה כללית, שחוות הדעת התקופתיות אינן משקפות נאמנה את כישוריהם וביצועיהם של המוערכים, כיוון שחוות הדעת הותאמו לענות גם על צרכים שונים ממטרתן המקורית והיסודית. כך למשל, הותנתה קבלת הלוחא בציון "טוב" ומעלה, והתחתמה לשירות קבע הוגבלה לקצינים, שהוערכו בציון "טוב" ומעלה. סיבות אלו, ונוספות, גרמו להטייה כלפי מעלה של הציון במגמה שלא לפגוע בתנאי השירות של הקצין, מה עוד, שחוות דעת בציון נמוך מ"בינוני", על המערך להביאה לידיעת המוערך. הסקר גם קבע שחלק מעיוותי ההערכה נובע מדרך עריכתו של טופס חוות הדעת. חוות הדעת נערכת אחת לחצי שנה, ביוני ובדצמבר, והעתק ממנה נשלח למינהל הסגל במטכ"ל/אכ"א. על פי דו"ח, שנשלח למחלקה ממינהל הסגל, חסרו בנובמבר 1975 ל-17% מהקצינים בשירות סדיר חוות דעת, שהיו אמורות להימסר ביוני 1975.

גם העדר חוות הדעת המשקפת נאמנה את כישורי הקצין המוערך, יש בה כדי לפגוע באפ" שרריות של שיבוץ מיטבי של קצינים במערך החיל. בתחילת פברואר 1976, הודיעה מפ" קדת חיל האוויר למשרד מבקר המדינה, כי השיטה הנוכחית של מתן חוות דעת אכן אינה מספקת, וכי החיל יחל בשנת 1976 בהפעלת שיטות נוספות לשם קבלת הערכה טובה יותר.

3. מחלקת קצינים מבצעת את שיבוץ הקצינים לתפקידים השונים על פי תקני כוח אדם שמפרסמת מחלקת תכנון וארגון של חיל אוויר. תקני כוח האדם נגזרים מהמבנה הארגוני המאושר לכל יחידה בנפרד על ידי מפקד חיל האוויר.

— מבדיקת תקני כוח האדם במחלקת קצינים עולה, כי במחלקה אוישו תפקידים, שלא אושרו לה על ידי מחלקת תכנון וארגון של חיל האוויר. לנושאי תפקידים אלה ניתנו מינויים של בעלי תפקידים אחרים במחלקה, המאושרים תקנית, ושלא אוישו. כך למשל, קבע מפקד חיל האוויר באוקטובר 1974, שבמחלקת קצינים לא יוקם מדור תיאום ותכנון, אולם בפועל הוקם מדור כזה; לקצין שמילא תפקיד של ראש מדור תיאום ותכנון הוצא מינוי של קצין מדור מיון וגיוס צוות אוויר.

4. קציני שלישות ומינהלה ממונים במסגרת תפקידיהם על ניהול כוח אדם וטיפול בפרט, ארגון וניהול משקי של יחידה, תפקידי קישור למילואים, נוהל ונוהג, משטר ומשמעת. על פי המלצת ענף סגל מנהלה, כולל מסלול ההכשרה של קצין שלישות ומינהלה שלושה סוגי הכשרה: (א) הכשרה מקצועית — קורס בחוק שיפוט צבאי, הכשרה חינוכית, קורס מטה מתקדם לניהול כוח אדם, קורס שלישות ומנהל מתקדם. (ב) הכשרה כללית — לימודים לבגרות, לימודים אקדמיים. (ג) הכשרה צבאית — קורס לפיקוד ומטה.

— הביקורת בדקה את הכשרתם המקצועית של כל קציני השלישות והמינהלה בחיל, בתפקידים מדרגת רב סרן ועד אל"ם. מהבדיקה עולה כי רק שבעה קצינים רכשו הכשרה מקצועית מלאה; 27 קצינים לא עברו כל הכשרה מאז הוסמכו לקצונה; הכשרתם של היתר הייתה על פי רוב חלקית בלבד.

— בדיקת תיקיהם של שמונה קציני אפסנאות בתפקידי רב סרן וסגן אלוף העלתה, כי אף אחד מהם לא עבר קורס קציני אפסנאות מתקדם; שלושה מהם לא עברו כל הכשרה מאז הסמכתם לקצונה.

5. מדור בקרה. המדור הוקם באפריל 1974 ומנה בעת הביקורת חמישה אנשים. המדור עסק בעיקר בתיאום ביקורות אכ"א ובמעקב אחר תיקון הליקויים, ריכוז נתונים עבור ראש להק כוח אדם, הפקת דו"חות מחשב והפצתם ליחידות החיל, טיפול בקבילות חיילים, שהועברו לטיפולו של ראש להק כוח אדם, וביצוע משימות שוטפות שהוטלו עליו. המדור פעל ללא פקודת ארגון שתגדיר את תפקידיו וסמכויותיו וללא נהלים כתובים; לא נקבעה למדור תכנית עבודה שנתית.

מילואים

1. — חיילי מילואים נקראים לשירות לאימונים, לקורסים ותעסוקה מבצעית — שירות רגיל; וכן להעסקה ביחידות החיל במקצועם הצבאי למילוי ואישו תפקידים במשימות שוטפות להשלמת פערי כוח אדם סדיר ביחידות — שירות מיוחד. קריאת חיילים לשירות מיוחד נעשית על פי הרשאה, שנותנת מפקדת החיל, ובה פירוט המשימות, שלאיושן במשך השנה ניתן לקרוא לחיילי מילואים. בדיקה שהתייחסה ליחידות המעסיקות חיילי מילואים בשירות מיוחד בהיקף ניכר, העלתה, כי הועסקו חיילים במקצועות ובתפקידים שלא על פי ההרשאה. כך למשל, שירתו באחת היחידות בעת הביקורת 45 חיילי מילואים בשירות מיוחד; 35 מהם במקצועות צבאיים בהתאם לאישור שניתן ליחידה, ו-10 חיילים הועסקו בתפקידים, שלא אושר להעסיק בהם חיילי מילואים בשירות מיוחד — שלושה נהגים, מקרין סרטים, פקיד ועוד.

2. קצין המסיים את שירותו הסדיר מועבר ליחידת מעבר מילואים, עד להצבתו באחת מיחידות חיל האוויר או להצבתו לחיל אחר. בזמן שהותו ביחידת המעבר, אין הקצין משרת

במילואים. בנובמבר 1975 מנתה יחידת המעבר 260 קצינים. מבין הקצינים שהיו מוצבים ביחידה באוקטובר 1975 – 13 קצינים נימנו עם יחידת המעבר מאז 1972 ולפניה, 16 מאז שנת 1973, ו-74 הגיעו אליה בשנת 1974.

3. נערכה ביקורת של אורך תקופת שירות המילואים בשתי יחידות. ביחידה א' התייחסה הבדיקה ל-500 איש המשרתים בארבע יחידות משנה. מ-450 חיילי מילואים של שלוש יחידות משנה, 24 לא שירתו כלל במילואים בשנת 1974. ביחידה רביעית נבדק מדגם של 50 חיילי מילואים והתברר, כי 22 מהחיילים לא שירתו בשנת 1974; עוד 11 שירתו עד 10 ימים; 17 הנותרים שירתו תקופות העולות על 20 יום. לביקורת הוסבר, כי חיילי יחידת משנה זו, ויחידות משנה מקבילות לה, קיבלו ב-1974 צווי קריאה, שעל פיהם הם לא שירתו בשירות פעיל, אלא שהו בביתם ב"כוננות לקריאה"; בעבור תקופה זו לא שולם לחיילים והיא לא נחשבה במניין ימי המילואים שלהם. אם כי בהסדר האמור כשלעצמו אין פסול, מן הראוי היה, לדעת הביקורת, שההסדר יעוגן בפקודות מטכ"ל, שבהם יקבעו נהלים מפורטים מי המוסמך להחליט על הפעלתו, ובאילו תנאים.

ביחידה ב' נבדקו תיקיהם של 200 חיילי מילואים. התברר שבמשך 1974 הם שירתו כדלקמן: 8 חיילים – בין יום אחד ל-10 ימים; 9 חיילים – 11 עד 20 יום; 13 חיילים – 21 עד 30 יום; 17 חיילים – תקופה העולה על 30 יום. יתה 153 החיילים לא שירתו במילואים במשך אותה שנה, מתוכם 59 בעיקר משום ששהו בחו"ל או היו אזרחים עובדי צה"ל.

— יחידת חינוך, שהיא אחת מיחידות המשנה של יחידה ב', כללה בעת הביקורת 98 אנשי מילואים: אמנים, מרצים, טכנאי במה, נגנים ועוד. מתוך הרישומים עולה, כי 42 מחיילי המילואים של היחידה לא שירתו בשנת 1974, מתוכם 4 בגלל שהות ארוכה בחו"ל (ראה דו"ח זה, בפרק על גלי צה"ל, עמ' 945). רישום שירות המילואים לא נעשה ביחידה מיד לאחר השירות, אלא מאוחר יותר. לא היו בנמצא מסמכים, שבעזרתם ניתן יהיה לאמת את הרישום, שנעשה ביחידת החינוך והועבר ליחידה ב' לצורך השלום.

4. — מדור"ח, שהוציא מטכ"ל/אכ"א באוגוסט 1975, והכולל את פרטיהם האישיים של כל חוגרי המילואים של חיל האוויר, תאריך הצבתם ותאריך שירות המילואים האחרון שלהם עולה, כי מתוך מדגם של 500 חיילי מילואים – 44 חיילים שירתו שירות מילואים פעיל אחרון במלחמת יום הכיפורים, ועוד 18 חיילים שירתו שירות מילואים פעיל אחרון בשנים שקדמו למלחמה.

5. — בספטמבר 1975 הוציאה השלישות הראשית דו"ח המכיל רשימה של 700 חיילי מילואים בחיל אוויר, שלגביהם הוצאו פקודות הצבה שטרם בוצעו, מתוכן 20 פקודות הצבה שהוצאו ב-1973, 327 פקודות הצבה משנת 1974, ו-353 משנת 1975. מבירור, שנעשה. בתחילת נובמבר בשתי יחידות, שבהן היו 94 פקודות הצבה שלא בוצעו, עולה: 29 מפקודות ההצבה בוצעו ולגבי 20 פקודות נוספות נשלחו צווי הצבה אך טרם דווח על גמר ביצוע. משך זמן הטיפול ב-49 פקודות אלה היה ב-6 מקרים יותר משנה וב-6 מקרים נוספים – 7-12 חודש. מתוך 45 הפקודות הנותרות – 10 בוטלו, 16 נמצאות בטיפול לצורך ביטולן, ו-19 לא ניתן כל טיפול.

מהממצאים עולה, כי ביחידות חיל האוויר שנבדקו, חיילים רבים לא שירתו כלל במשך שנת העבודה 1974, ובלהק כוח אדם לא היה כל גורם אשר פיקח על היחידות בעניין זה. לדעת הביקורת על מטכ"ל/אכ"א ומפקדת חיל האוויר לבדוק אפשרויות העסקתם של חיילי המילואים של החיל בהתאם לצורך גם ביחידות אחרות מחוץ לחיל האוויר.

העסקת חיילות בשירות חובה

בחודשים פברואר עד אוגוסט 1975 ערך משרד מבקר המדינה ביקורת על גיוסן של החיילות לשירות חובה בצה"ל, שיבוצן לתפקידים שונים ואופן הכשרתן והעסקתן בשנת העבודה 1974 ועד אוגוסט 1975. הביקורת נערכה במטכ"ל/אכ"א, בשלישות הראשית, במרכז גיוס ובבסיס קליטה ומיון, הכפופים למטכ"ל/אכ"א; במפקדת קצינת ח"ן ראשית, בבסיס ההדרכה של ח"ן, במפקדת פיקוד המרכז ובאחדות מיחידותיו, במפקדת פיקוד הצפון וביחידת המורות שליד קצינת ח"ן ראשית. בדיקת השלמה נערכה במחלקת בטחון שדה.

גיוס חיילות

לפי חוק שירות בטחון תשי"ט-1959, (נוסח משולב), מגויסות נשים לשירות סדיר בצה"ל לתקופה של 24 חודשים (עד 1.2.1975 שירתו חיילות 20 חודש). כ-12% מן החיילות שירתו מחוץ לסדר הכוחות של צה"ל בעיקר בהוראה, ובפקידות ביחידות שונות של מערכת הבטחון.

חיילות מועסקות בצה"ל בתפקידים רבים ומגוונים: יותר ממחציתן בתפקידי פקידות וכתבנות, והיתר בתפקידי הוראה, הדרכה, מקצועות קשר ואלקטרוניקה, צפנות, סעד, נהגות ועוד. חיילות מועסקות בתפקידים אלה בכל אזורי הארץ ובשטחים המוחזקים, אולם מגמת צה"ל היא לשבץ חיילות, במידת האפשר, בקירבת מקום מגוריהן, אף אלה שלגביהן אין סיבות אישיות המצדיקות זאת במיוחד.

לפי נתוני מרכז גיוס לשנת 1974 התגייס לצה"ל רק כמחצית שנתון הנשים. המחצית השנייה קיבלה פטור מגיוס: בגלל היותן נשואות - 7%; מסיבות רפואיות וסוציאליות - 3%; מטעמים שבמצפון או בהכרה דתית - 19%; ובגלל נתוני איכות נמוכים מכפי שקבע המטכ"ל - 21%.

כוח האדם המגויס לצה"ל מסווג לפי קבוצות איכות (קב"א) המסומנות במספרים: המספר הנמוך - 41 והגבוה - 56. מרכיבי האיכות הם: השכלה, ידיעת השפה העברית בעל פה ובכתב, ודירוג פסיכולוגי ראשוני. גיוסו לצה"ל רק בנות שסווגו בקבוצות איכות מ-48 עד 56. להלן התפלגות החיילות, שגויסו בחודשים יולי 1974 עד אפריל 1975 לפי קב"א: קב"א 48 עד 50 - 18%; קב"א 51 עד 53 - 42%; קב"א 54 עד 56 - 40%.

הכשרת חיילות בקורסים מקצועיים

תכנון הקצאת משאבים של כוח האדם המתנייס לצה"ל נעשה במטכ"ל/אכ"א. בסיס קליטה ומיון משבץ את החיילות ליחידות ולקורסים לפי תכנון זה.

בבסיס קליטה ומיון לא היו נהלים פנימיים כתובים, המגדירים את הפעולות של ממלאי התפקידים העוסקים בתהליך השיבוץ של החיילות, כגון: הכנות מוקדמות לגיוס; בדיקת רשימות הקורסים העומדים להיפתח; הזמנת התחקירים הדרושים לגבי מועמדות לקורסים מסווגים ולתפקידים מיוחדים. לאחר הביקורת הוכנו במטכ"ל/אכ"א הנהלים והגדרת התפקידים בתהליך שיבוץ החיילות.

מועדי הגיוס נקבעים לפי הגיל, והחיילות מתגייסות במשך כל חודשי השנה; אולם החיילות שסיימו בתי ספר על יסודיים, שמטבע הדברים הן מסווגות בקב"א הגבוהות, התגייסו בעיקר לאחר סיום שנת הלימודים - בחודשים אוגוסט עד ינואר.

לחודשים יולי 1974 עד אפריל 1975 תוכננו קורסים מקצועיים לכ-60% מהחיילות שגויסו. פקידות כללית - מקצוע שבו מועסקות כשליש מהחיילות - אינה נלמדת בקורסים. השוואת

תכנון כוח אדם לקורסים לעומת קב"א של החיילות שגויסו העלתה מקרים, שמועדי פתיחת קורסים לפי התכנון לא התאימו לקב"א של החיילות, שגויסו באותם המועדים.

— בחודשים ספטמבר עד נובמבר 1974 התגייסו בעיקר חיילות שסווגו בקב"א 51 עד 56, ורק לכשליש מהן תוכננו קורסים מתאימים; שאר החיילות שובצו לתפקידים שונים ללא הכשרה מוקדמת. שיבוץן של החיילות בקב"א גבוהות ללא הכשרה מקצועית מוקדמת גורעת מהאפשרות לנצל את מלוא יכולתן במשך כל תקופת השירות.

— לחודשים מארס ואפריל 1975 תוכננו קורסים, שדרושים להם חיילות בקב"א גבוהות, כמו קורס למקצועות קשר, למפקדות כיתה, למדריכות נוער, ולעובדות מבצעים; ואילו רוב החיילות, שהתגייסו בחודשים אלה לא היו בקב"א המתאימות. כתוצאה מכך היה צורך לצמצם או לבטל קורסים מתוכננים או לשבץ לקורסים אלו חיילות בקב"א הנמוכה ביותר האפשרית לגבי אותם המקצועות. לעומת זאת לא תוכננו למארס ולאפריל 1975 קורסים לכתבניות ולמרכזניות, המתאימים גם לחיילות בקב"א יותר נמוכות.

איוש מקצועות צבאיים על ידי חיילות

רשימת המקצועות הצבאיים מתחלקת לשלושה סוגים: מקצועות לחיילים בלבד, מקצועות לחיילות בלבד, ומקצועות מעורבים. המקצועות הצבאיים מתחלקים למקצועות ראשיים, ולהם חלוקה למקצועות משנה.

1. השוואת המצבות של חיילות לתקן במקצועות הראשיים העלתה, כי במקרים רבים לא מולאו התקנים, ומאידך היו מקצועות אחרים, שבהם עלתה המצבה בהרבה על התקן. החריגות מהתקן היו בפברואר 1975: 1,963 חיילות מעל התקן ו-767 למטה מהתקן (לא הובאו בחשבון חריגות קטנות במספר מקצועות). במקצוע הראשי "פקיד" עלתה המצבה על התקן ב-1,606 חיילות. הביקורת העלתה, שיחידות קיבלו תוספת של פקידות כלליות להשלמת תקנים בלתי מאוישים במקצועות ספציפיים, שאין להם קשר לפקידות.

על פי דו"חות המחשב לא נעשה איוש מקצועות המשנה של המקצוע הראשי "פקיד" כדרוש: לעומת עודף במצבה של פקידות כלליות — 2,290, היה חוסר במקצועות משנה אחרים, כגון פקיד טכני תעופה, פקיד טכני הספקה, שלם. מן הראוי שצה"ל יעשה לשיבוץ יותר מאוזן במקצועות משנה כאלה וידאג לתת הכשרה מתאימה, במידת הצורך.

עיון בדו"חות מטכ"ל/אכ"א על תקנים ומצבות, בפברואר 1975, העלה, שתקנים של מקצועות מעורבים אחדים כמעט לא אוישו על ידי חיילות: שני מקצועות אפסנאיים, שהתקן שלהם 2,477, אוישו על ידי 2,142 חיילים ושלוש חיילות (בדבר מחסור בכוח אדם מתאים במקצועות אפסנאיים ראה בדו"ח שנתי 23, עמ' 741). בינואר 1976 הודיע מטכ"ל/אכ"א, שהחל בהכשרת חיילות למקצועות אפסנאיים.

2. במחנה שירתו ביוני 1975 895 חיילות, מהן 73 קצינות ו-126 חוגרות בשירות קבע. בדיקה של התאמת המצבות לתקנים העלתה, כי במספר יחידות שירתו בעת הביקורת מעל לתקן 33 חיילות בשירות חובה ו-36 קצינות וחיילות בשירות קבע. במהלך ביצוע הוראת המטה הכללי להמיר איוש משרות בשירות קבע על ידי חיילים בשירות חובה הוקטנה בשלישית הראשית, עד 1.12.1975, מצבת הקצינות והחיילות בשירות קבע ב-27.

אישור בטחוני

לפי נוהלי קבע יש לערוך בדיקות בטחוניות שגרתיות לכל המועמדים לגיוס, בתיאום עם לשכות הגיוס האזוריות. לקורסים ולתפקידים מיוחדים נדרשת בדיקה לסיווג ברמה יותר גבוהה, שיש לסיימה עד שבוע לפני גמר אימוני הטירונות, הנמשכים כחודש ימים.

העסקת חיילות מחוץ לסדר הכוחות בצה"ל

לפי תכנון צה"ל לשנת העבודה 1974 נועדו כ-12% מהחיילות לשירות מחוץ לסדר כ: כמורות במערכת החינוך; כשוטרות במסגרת משטרת ישראל (חיב"ה); כפקידות במשרד הבטחון וביחידות הסמך שלו; ובמערך האישפוז הרפואי. כ-150 חיילות התנדבו ב-1974 לעבוד בקיבוצים, כשירות ללא תשלום.

ההוצאה על העסקת חיילים מחוץ לסדר הכוחות בצה"ל כלולה בתקציבי הגופים המעסיקים אותן והפחתה בסכום זהה כלולה בתקציב הבטחון לאותה שנה. הסכומים הכלולים בתקציב בעד עבודתם של חיילים בשירות חובה נמוכים בהרבה מהשכר, שהיה צריך לשלם לעובדים אזרחיים, ודבר זה מאפשר לגופים המעסיקים להציג הוצאה נמוכה בגין שכר עבודה*.

יחידת המורות

במסגרת מפקדת קצינת ח"ן ראשית פועלת מפקדת יחידת מורות, וכפופות לה יחידות המורות בפקודים.

לתפקיד מורה גויסו בוגרות הסמינרים וגם בוגרות בתי ספר תיכוניים, שהתנדבו לשרת כמורות. המתנדבות מוינו על ידי מפקדת יחידת המורות הארצית והחיילות, שנמצאו מתאימות להוראה, קיבלו הכשרה של כחודשיים מטעם משרד החינוך והתרבות. בשנת 1975 שירתו כ-870 חיילות במסדות של משרד החינוך והתרבות.

במאי 1975 הועסקו החיילות המוריות במרחב פיקוד הצפון ופיקוד הדרום כדלקמן:

העסקה	במספרים	באחוזים
חינוך יסודי	494	64.6
חינוך מבוגרים	80	10.4
חינוך משלים	66	8.6
בתי"ס שדה	59	7.7
תרבות תורנית	36	4.7
חינוך התיישבותי	31	4.0
סה"כ	766	100.0

מהטבלה עולה, כי כשני שלישים מן החיילות היו מועסקות בחינוך היסודי.

במאי 1975 שירתו ביחידת המורות במרחב פיקוד הצפון 326 חיילות, מהן 188 בחינוך היסודי. 122 מהן היו בוגרות סמינר, ו-66 בוגרות בית ספר תיכון. רק 97 מהן (52%) שיבץ משרד החינוך והתרבות בתפקיד של מורה או גננת, והיתר הועסקו בתפקידי עזר. מן הראוי להבטיח, שפוטנציאל ההוראה של החיילות המורות, שכמחציתן בוגרות סמינר, ינוצל במידה המירבית.

החיילות מהוות אחוז בעל משמעות מכוח האדם של צה"ל בשירות חובה; אף כחלק מכוח האדם הפעיל במדינה מספרן חשוב. רבות מן החיילות אינן עוברות הכשרה בקורסים, שהיו עשויים להכשירן לתפקידים מגוונים המתאימים לאיוש בלעדי או חליפי על ידי

* ראה ניהול ענייני עובדים, עמ' 888.

חיילות. חלק גדול מן החיילות משובץ בתפקידי פקידות כללית, ללא מתן הכשרה מכוונת. שירות חובה של שנתיים לכנות, כפי שהונהג ב-1975, מקל להקדיש מקצת מתקופת השירות להדרכה מקצועית ובכך להכשיר חיילות לתפקידים רבים, שבהם טובל צה"ל מזה שנים מחוסר כוח אדם מתאים.

עניין בפני עצמו יש לראות בחיילות המועסקות מחוץ לסדר הכוחות של צה"ל, כמחציתן מורות ורבות מהן פקידות. ההסדרים בתחום זה נקבעו לפני שנים מספר. מן הראוי שהמטה הכללי, יחד עם הגופים הנוגעים בדבר, יבדקו את ההסדרים מחדש, בהתחשב בצורכי צה"ל, מתוך מגמה להפיק את מלוא התועלת משירותן של החיילות.

החזרת פטורי שירות לצה"ל

לאחר מלחמת יום הכיפורים החליט המטה הכללי לבדוק את נתוני האוכלוסיה של גברים בגילים 18 עד 54, שניתן להם, במשך השנים, פטור משירות בטחון. מגמת הבדיקה הייתה להחזיר לשירות בצה"ל, במבצע מזורז ככל האפשר, מי שמתאים לכך על פי החוק, כדי לפזר את מעמסת שירות המילואים שהוטל על החייבים בו באותה עת, ולתגבר את יחידות צה"ל.

ב-13 באוגוסט 1974 נתקבל בכנסת תיקון מספר 10 לחוק שירות בטחון, תשי"ט-1959 (נוסח משולב), לפיו ניתנת סמכות לפקד לקרוא לבדיקה חוזרת יוצא צבא ששירת שירות סדיר או שירות מילואים, ולאחר מכן נמצא בלתי כשר לשירות. מי שיימצא בבדיקה חוזרת כשר לשירות, רשאי פוקד, בצו, לקרוא לו להתייצב לשירות בטחון.

נתונים בדבר ראשית הטיפול של מטכ"ל/אכ"א בנושא זה הובאו בדו"ח שנתי 25, עמ' 809. בחודשים ספטמבר עד נובמבר 1975 בדק משרד מבקר המדינה את הפעולות שנעשו להחזרת פטורי השירות לצה"ל, מתחילת המבצע, באוקטובר 1974; חלק מהנתונים עודכנו לראשית ינואר 1976. הביקורת נערכה במרכז גיוס, בלשכת הגיוס הארצית, שהוקמה במיוחד למבצע זה, ובבסיס קליטה ומיון.

האוכלוסיה שנועדה להתייצב לבדיקה מחודשת במסגרת המבצע, הייתה גברים ילידי השנים 1920 עד 1956. בידי צה"ל לא היו נתונים מדויקים על מספר פטורי השירות בגילים אלה, והוא נעזר לשם איתור מועמדים אפשריים, ברשימות משרד הפנים. תכנון וביצוע החזרת פטורי השירות לצה"ל הוטלו על מרכז גיוס שבאגף כוח אדם במטה הכללי (מטכ"ל/אכ"א). לביצוע המשימה הוקמה, במסגרת בסיס קליטה ומיון הכפוף למטכ"ל/אכ"א, לשכת גיוס ארצית. תפקידי לשכת הגיוס, כפי שנקבעו בפקודת ארגון מספטמבר 1974 הם בעיקר: ביצוע פעולות לאיתור פטורי שירות; עריכה ושיגור של צווי קריאה להתייצבות, לרישום ולבדיקה; ביצוע מיון ראשוני והפעלת ועדות רפואיות, בתיאום עם מפקדת קצין רפואה ראשי; ביטול הפטור למתייצב וגיוסו, או חידוש הפטור – במקרה הצורך; איתור אנשים שלא התייצבו במועד שנקבע ונפקדים. באוגוסט 1975 שירתו בלשכת הגיוס הארצית 129 חיילים: 22 בשירות קבע ו-107 בשירות חובה; נוסף על כך שירתו בלשכה במשך המבצע גם כמה עשרות אנשי מילואים, בעיקר רופאים.

בספטמבר 1974 פירסם מרכז גיוס לוח זמנים לביצוע, שעודכן בינואר 1975, ולפיו אמור היה המבצע להסתיים באוקטובר 1975. לפי התוכנית אמורים היו להתייצב עם פתיחת לשכת הגיוס, בראשית אוקטובר 1974, בעלי כושר רפואי 31 ומעלה, שפוטרו מסיבות מינהליות,

וכן כ-10% מבעלי כושר רפואי 21 ו-24, שפוטרו מסיבות רפואיות; אחריהם – יתר בעלי כושר רפואי 21 ו-24; ולקראת סוף המבצע – פטורי שירות אחרים, על פי צו פוקד כללי. בתכנית נקבע, כי בשלבים השונים יוזמנו להתייצב בין 500 ל-1,000 איש ליום.

בידי צה"ל היו כאמור פרטים לגבי חלק מפטורי השירות, ואילו לגבי יתרים נעזר צה"ל ברשומות משרד הפנים. בעקבות השוואה שערך מרכז גיוס בין הרשומות הממוכנות של צה"ל לבין אלו של משרד הפנים, אותרו רבבות אנשים שהיה צורך לעדכן לגביהם פרטים אישיים, בכדי להחליט אם לזמן אותם להתייצבות. לשם כך הוחלט, ביולי 1975, לשלוח שאלון לכל אחד מהאנשים שאותרו. עד ראשית ינואר 1976 נענו יותר משליש מן השאלונים; כשליש הוחזרו בגין כתובת שגויה, והיתר לא נענו. מתוך השאלונים שנענו עלה, כי כ-14,250 איש נמצאו ראויים להקרא להתייצבות; כ-1,200 היו בטיפול לשכת הגיוס, בחו"ל או בגיל 52 ומעלה; כ-500 היו פטורים משירות; 110 נפטרו, אך הידיעה על כך טרם נקלטה במחשב; והיתר ענו שהם חיילים.

בגמר הטיפול בלשכת הגיוס מוצב מי שנמצא כשיר לשירות, לשירות סדיר, לתקופה מלאה או מקוצרת, או לשירות מילואים, לרבות שירות בהג"א. אם נמצא המתייצב בלתי כשיר לשירות, מחדשים את הפטור.

עד ראשית ינואר 1976 סיימה לשכת הגיוס את הטיפול ב-69,000 איש בקירוב, מתוך אלה שנקראו להתייצב; כ-18,600 היו בתהליך בדיקת כושר רפואי או לפני קביעה סופית אם לגייסם או לפוטנם מחדש, וביתר האנשים הוחל הטיפול.

כ-20,350 איש מתוך האנשים שלגביהם הסתיים טיפולה של לשכת הגיוס, גוייסו לשירות בהג"א; כ-5,200 לשירות ביחידות מילואים אחרות; כ-1,870 לשירות סדיר; היתר קיבלו פטור מחדש בעיקר בגלל סיבות רפואיות.

סמוך לתחילת המבצע הוחלט לפטור מחדש את ילידי השנים 1920 ו-1921, ומאוחר יותר גם את ילידי 1922 ו-1923. מספרם הכולל של גילאים אלה, שהיו רשומים בלשכת הגיוס, הוא כ-7,000 איש. מתחילת פעילות הלשכה עד ראשית ינואר 1976 היו בטיפול 53,050 איש בגילים 39 עד 54 מתוך כלל האנשים שנקראו להתייצב: 22,570 (40%) פוטרו מחדש בגלל כושר רפואי נמוך או בגלל גיל; 14,490 (26%) הופנו לשירות מילואים בהג"א; 960 (2%) הופנו לשירות מילואים ביחידות אחרות; יתר 15,030 (30%) נמצאו עדיין בטיפול לשכת הגיוס.

בראשית אוקטובר 1975 התפרסם צו פוקד כללי, ועל פיו התייצבו עד ראשית ינואר 1976 כ-2,700 איש.

במסגרת המבצע נקראו להתייצב, לבדיקה חוזרת, אנשים בעלי כושר רפואי 21 כדי לברר אם קיימת אפשרות לשנות את הכושר הרפואי שלהם ולהחזירם לשירות. כבר בשלבים מוקדמים התברר, כי לחלק ניכר מפטורי שירות אלה יש לחדש את הפטור. כדי למנוע התייצבותם ללא צורך, ערך צוות רופאים, בדצמבר 1974, סקר, שבמסגרתו נבדק מדגם של 850 תיקים של בעלי כושר רפואי 21, ובעקבותיו הוחלט לזמן בפני ועדה רפואית 257 איש, שהיה סיכוי להעלות את כושרם הרפואי. מבדיקה חוזרת של אנשים אלה עלה, כי רק ל-5% מתוך ה-850 הועלה הכושר הרפואי. לאור ממצאי הסקר המליצה מפקדת קצין רפואה ראשי על מיון מוקדם של תיקי אנשים בעלי כושר רפואי 21. בינואר 1975 הוחלט, כי במקרים של קביעת כושר רפואי 21 על פי סעיפים מסוימים, יחדש הפטור מבלי לזמן את האיש.

איתור פטורי שירות שלא התייצבו

לפטורי השירות נשלח טופס שהופק באמצעות המחשב — "צו התייצבות לרישום". אם האיש לא התייצב, גם לאחר שנשלח צו שני, נשלחת לו התראה. אם גם לאחר ההתראה אינו מתייצב, מוציאה לשכת הגיוס פקודת מעצר, בהתאם לסעיף 41 (א) לחוק שירות בטחון תשי"ט-1959 (נוסח משולב). ושולחת אותה לביצוע למשטרת ישראל. בהוראות נקבע, כי על לשכת הגיוס לטפל בנפקדי התייצבות סמוך למועד אי התייצבותם, ולבצע פעולות לאיתור הנפקדים. לצורך זה הקימה לשכת הגיוס "חוליית איתור", שהוטל עליה לברר כתובות, בעזרת מרשם התושבים, או לקבוע, בעזרת משטרת ישראל, אם האיש עזב את הארץ.

באוקטובר 1975 נמצאו בחוליית האיתור כ-2,500 טפסים לאחר איתור כתובות, אך החוליה טרם סיימה את הטיפול בהם. בדיקה מדגמית של 10% מהטפסים העלתה, כי משך הטיפול בטפסים בחוליה נע בין חודש לחצי שנה.

— לפי "יומן פקודות מעצר", שמנהלת לשכת הגיוס, הוציאה הלשכה מינואר עד אוקטובר 1975 3,295 פקודות מעצר; בחודשים ינואר עד אפריל 1975 הוצאו 275 פקודות; 140 מהן לא בוצעו על ידי המשטרה עד ראשית 1976. משך הזמן שעבר משליחת הפקודה למשטרה עד היום שבו נערכה הביקורת, היה: ב-68 מקרים — 11 עד 12 חודש; וב-72 מקרים — 9 עד 10 חודשים.

— במקרים מספר ענתה המשטרה, כי פקודת המעצר אינה ניתנת לביצוע מאחר שמדובר בחולים; בדיקת מסמכיהם העלתה, כי הם היו בעלי כושר רפואי 21 עוד לפני תחילת המבצע. בתיקים לא היה תיעוד, שממנו אפשר ללמוד אם התיק הובא בפני רופא כדי שיתליט אם יש מקום לחידוש הפטור מבלי לזמן את האיש. בדיקת 46 תיקים של אנשים שנגדם הוצאה פקודת מעצר העלתה, כי ל-13 מהם היה כושר רפואי 21 בסעיפים, אשר חייבו מתן פטור שלא בנוכחות האיש. בעקבות הביקורת חודש תוקף הפטור ובוטלו הזימון להתייצבות ופקודת המעצר.

בעקבות הביקורת הורה מפקד לשכת הגיוס, באוקטובר 1975, לבדוק 1,000 תיקים של אנשים שנגדם הוצאו פקודות מעצר. כתוצאה מהבדיקה אושר ל-123 מהם פטור משירות שלא בנוכחותם, ופקודות המעצר בוטלו. כמו כן נקבע, כי לפני הוצאת פקודת מעצר, יובא התיק לקבלת חוות-דעת של רופא.

במקרים אחדים התברר, כי נשלחה פקודת מעצר לאיש שנפטור. בנובמבר 1975 נקבע הסדר להעברת מידע שוטף על נפטרים מהשלישות הראשית ללשכת הגיוס.

סדרי זימון

בפקודת הארגון נאמר, כי לכל פטור שירות יוכן תיק, הכולל פרטים אישיים, כדי לאפשר טיפול באיש כיום ההתייצבות. צווי הזימון הראשונים נשלחו לאנשים על פי נתוני מחשב ולא על פי תיקים אישיים. עם ראשית המבצע, במשך חודש אוקטובר 1974, הוחזרו לכתיהם ללא טיפול 260 מתייצבים, בגלל העדר תיק אישי.

— באוגוסט 1975 הוגשה תלונה לנציב תלונות הציבור ונאמר בה בין היתר, שהמתלונן ועוד שלושה אנשים, שהתייצבו בלשכת הגיוס, הוחזרו ללא טיפול בגלל חוסר תיק. גם בבדיקה שערכה הביקורת, בתחילת אוקטובר 1975, נמצא, שמתיצבים הוחזרו ללא טיפול מחוסר תיק אישי. בעקבות הביקורת הוציא מפקד לשכת הגיוס הוראות, שנועדו להבטיח הכנת תיק לפני בוא המתייצב.

תוצאות המבצע בכללותן מצביעות על-כך, שבין האנשים אשר קיבלו בעבר פטור משירות בטחון, לא נכלל מספר רב של אנשים מתאימים לשירות פעיל או לשירות מילואים, פרט

ליחידות הג"א. זאת, משום שחלק ניכר מפטורי השירות במובנו של חוק שירות בטחון, הם בעלי כושר רפואי נמוך. מבחינת התועלת של תגבור כוח האדם בצה"ל וויסות המעמסה על לשכת הגיוס, עדיף היה שמבצע החזרת פטורי השירות, שהקיף תוך תקופה קצרה מספר גדול מאד של אנשים, יתרכז קודם בקריאת גילאים צעירים, שמהם אפשר היה למצוא מוק-דם יותר, אנשים מתאימים לשילוב בצה"ל. מאוחר יותר, ניתן היה לקרוא לאנשים מבוגרים, שכדרך כלל מופנים לשירות ביחידות הג"א.

תחנת גלי צה"ל

תחנת השידור גלי צה"ל החלה את שידוריה בספטמבר 1950; היא נועדה לשמש כלי חינוך והסברה לחיילי צה"ל. בהתחלה שידרה התחנה מספר שעות מדי ערב. מספר שעות השידור גדל בהדרגה, ומאז מלחמת יום הכיפורים משדרת התחנה 24 שעות ביממה; שידוריה נקלטים בעזרת משדרים וממסרים במרבית שטחה של המדינה, לרבות השטחים המוחזקים. השידורים כוללים מוסיקה, שידורי חדשות וכן תכניות מלל מגוונות, שלפי אופין בחלקן מכוונות במיוחד לצעירים העומדים לפני גיוסם ולחיילים, ובחלקן גם לציבור הרחב.

תחנת גלי צה"ל כפופה למפקדת קצין חינוך ראשי, המנחה ומאשרת את תכניות השידורים. הצידוד הטכני של התחנה, ארבעת האולפנים והמשדרים מופעלים על ידי טכנאי חיל הקשר.

ההוצאה על גלי צה"ל הסתכמה בשנת הכספים 1973 ב-1.9 מליון ל"י ובשנת הכספים 1974 — ב-2.5 מליון ל"י; נוסף על כך הוקצבו בשנתיים אלה 3.7 מליון ל"י לצידוד ומתקנים, שיאפשרו הרחבת טווח השידורים, ולבינוי אולפנים. התקציב שנקבע לשנת הכספים 1975 היה 2.6 מליון ל"י. בתקציב גלי צה"ל אינה נכללת ההוצאה על כוח אדם הנמנה עם סגל התחנה, והוצאות על החזקת רכב ושירותים שונים; הוצאות אלה נכללות בסעיפי תקציב אחרים של צה"ל. מצבת כוח האדם בגלי צה"ל הייתה באוקטובר 1975 96 איש: 52 חיילים בשירות חובה, 6 חיילים בשירות קבע ו-38 אזרחים עובדי צה"ל; עוד שירתו בתחנה 46 עובדים טכניים, שנימנו עם חיל הקשר, וחיילי מילואים (ראה להלן).

בחודשים אפריל עד אוקטובר 1975, לסירוגין, בדק משרד מבקר המדינה את סדרי הפעלת התחנה. נבדקו בעיקר אופן העסקת עובדים קבלניים והפיקוח והבקרה על התשלום לעובדים מהחוץ; העסקת חיילי מילואים וסדרי המינהל.

תיאום עם שידורי ישראל

1. חוק רשות השידור תשכ"ה—1965, הגדיר את סמכויות הרשות לגבי תכניות לא צבאיות, המשודרות בגלי צה"ל, ואת סדרי הפיקוח והתיאום בקשר לתכניות אלה. הקביעה העיקרית בחוק בעניין זה היא, כי לרשות השידור יהיו לגבי גלי צה"ל, בכל הנוגע לתכניותיו הלא צבאיות, אותן הסמכויות שיש לה לגבי שידורי הרשות, והיא תמלא לגביהן אותם תפקידים. עוד קובע החוק, שמי ששר הבטחון מינהו למפקד גלי צה"ל, או הסמיכו לכך, יזומן להשתתף, בזכות דעה מיעצת, בישיבות הוועד המנהל של רשות השידור, ויפעל בהתאם להחלטות ולהנחיות הוועד המנהל לגבי התכניות הלא צבאיות של גלי צה"ל.

2. ביוני 1965 קיבל הוועד המנהל של רשות השידור את קביעת שר הבטחון לגבי מהותה של תכנית צבאית בשידורי גלי צה"ל. מאז פברואר 1968 מובא תכנון לוח המשדרים של